

Ondřej Sikora KANTOVA PRAKTICKÁ METAFYZIKA

Karolinum (Praha) 2017, 309 str.

Kniha Ondřeje Sikory klade důraz na primát praktické rozumu v Kantově myšlení a rozpracovává otázku, co tento primát znamená především pro Kantovu metafyziku. Ariadninu nit, která nás bezpečně provede Kantovou etikou a metafyzikou, pak tvoří pojem a princip „dobré vůle“. Práce se soustřeďuje především na *Kritiku čistého rozumu*, *Základy metafyziky mravů* a *Kritiku praktického rozumu*, a tak zároveň vykresluje přechod od teoretické k praktické filosofii. Argumentace přitom vychází z rozpracování metafyziky v teoretickém náhledu první *Kritiky*, aby se přes charakteristiku praktické filosofie vrátila k metafyzice, nyní však v podobě, jež se proměnila prostřednictvím praktické filosofie. Práce je v souladu s tím rozdělena do tří částí: první nese název *Kritika a metafyzika* (15–93),¹ druhá *Zákon dobré vůle* (95–219) a třetí *Návrat k metafyzice* (221–291). Jádrem práce pak lze spatřovat v druhé části zahrnující charakteristiku praktického mravního zákona, který tvoří *fundamentum inconcussum* Kantovy praktické filosofie. Autor se nechává vést pojmovým řetězcem „zákon – svoboda – nesmrtelnost – Boží existence“, přičemž mu jde o „vykázání jejich vnitřní nutné souvislosti“, tedy o to dokázat, že všechny tyto pojmy lze „náležitě uchopit pouze v souvislosti s ostatními“ (12 n.).

První část *Kritika a metafyzika* se věnuje výhradně *Kritice čistého rozumu*, a to z perspektivy otázky po metafyzice. Tím se řadí do proudu kantovského bádání, které první *Kritiku* čte právě jako spis o metafyzice a zároveň jako metafyzický spis, a nikoli primárně jako dílo o teorii zkušenosti či teorii poznání. Autor správně poukazuje na skutečnost, že účelem kritiky rozumu je „principiální rozhodnutí o možnosti metafyziky“ jako takové (21), jež dospívá ke konečnému nahlédnutí, že lidský rozum není pro „samu možnost spekulativní metafyziky“ způsobilý (28). To však neznamená, že je Kant metafyzickým „všedrtičem“ (M. Mendelssohn), nýbrž že teprve omezení objektivního poznání v hranicích (smyslové) zkušenosti otevírá cestu pro kritickou, praktickou metafyziku. A právě tuto Kantovu etickou metafyziku Sikorova práce nesmírně jasně a přesvědčivě vypracovává. Již v rámci teoretické filosofie dochází dle autora ke klíčovému „praktickému obratu“: díky neschopnosti racionální psychologie postihnout „Já“ objektivně-teoreticky se ukazuje, že rozum je třeba chápat primárně nikoli jako „nahlížející“, nýbrž jako „jednající, praktický rozum“ (60 n.).

Tím se dostáváme k druhé části práce *Zákon dobré vůle*, kterou považuji za ústřední, přičemž jádro celé knihy lze nalézt v pasážích věnovaných mravnímu zákonu (155–219), zahrnujících autorovu nejvlastnější interpretaci. Tato druhá část se zaměřuje na osvětlení Kantova založení etiky, kterou Sikora chápe především jako „etiku mravního zákona“. Na základě

¹ Čísla v závorkách odkazují k paginaci recenzovaného svazku.

interpretace první části *Kritiky praktického rozumu* a třetí části *Základů metafyziky mravů*, v nichž centrální pozici zaujímají pojmy „dobré vůle“ a „nejvyššího dobra“, usiluje autor o to vykázat bytostné spojení etiky a metafyziky v Kantově myšlení: „Etika je v jádře metafyzická, neboť je etikou svobody, a metafyzika (v tradičním významu speciálních metafyzik) je zase jen etická, neboť je právě metafyzikou dobré vůle“ (96). Sikora tímto zároveň předkládá k diskusi pozoruhodnou tezi, že oba dva výše zmíněné praktické spisy nestojí – navzdory některým interpretacím – v protikladném vztahu, nýbrž že jsou zde kontinuálně od jednoho k druhému rozvíjeny stejné myšlenky.

Kantova metafyzická etika je v celé knize chápána jako artikulované „sebevyjasnění dobré vůle“ (103). Tím, že Sikora staví do centra pozornosti pojem dobré vůle, a to jako nadřazený pojmu povinnosti, daří se mu mimochodem ukázat zploštělost a nedostatečnost jistých interpretací Kantovy etiky, které v ní vidí výhradně důraz na sveřepé dodržování povinnosti a nutných abstraktních principů.² Pro autorův výklad mravního zákona je zásadní, že zákon chápe jako vyjádření charakteru „univerzality dobré vůle, univerzality chtění“ (111).

Osvětlení kategorického nároku Sollen autor nejdříve zasazuje do duálního světa smyslů a rozumu, aby poté poukázal na skutečnost, že dedukce mravního zákona není dedukcí v přísném slova smyslu, nýbrž spíše expozicí a explikací. Sikora se snaží ukázat, že

nárok mravního Sollen musíme chápat jako „vlastní chtění čistého Já, ke kterému přistupují žádosti a sklony smyslového Já“ (124). Klíčové pasáže celé publikace jsou pak zasvěceny pečlivému výkladu mravního zákona jako „faktu rozumu“. To odpovídá systematickému postavení mravního zákona v celé Kantově praktické filosofii a metafyzice, neboť *danost* mravního zákona je oním naprosto ústředním motivem, který zakládá vše ostatní. V tomto ohledu mne poněkud překvapilo tvrzení autora, že na spojení „faktum rozumu“ nespočívá „žádná argumentační váha“, což má být mimo jiné doloženo skutečností, že Kant je zavádí v *poznámce* k § 7 druhé *Kritiky*. Nestojí však toto tvrzení v protikladu k jiným pasážím práce zabývajícím se výkladem právě uvedeného pojmu? Zároveň mě vlastní zkušenost s četbou Kantových textů naučila, že se zásadní Kantovy náhledy někdy skrývají právě v poznámkách nebo že jsou řečeny *en passant*.

Sikorova imanentní a konstruktivní interpretace zřetelně prokazuje, že bez pochopení danosti mravního zákona a jeho bezpodmínečného nároku nelze chápat metafyzické souvislosti, které jsou se zákonem dle Kanta bytostně spojeny. Pozornost je věnována především nelehké otázce, jak porozumět Kantovu tvrzení, že vědomí mravního zákona je „faktem rozumu“. Autor se ve svém výkladu přidržuje interpretace M. Wolffa a chápe vědomí základního zákona především jako sebevztah vůle: „Ego volo“ je elementární syntézou, v níž čistý rozum bezprostředně určuje vůli tím způsobem, že tato

² K takovému zkratkovitému pojetí se kloní např. V. Held, *Etika péče. Osobní, politická a globální*, přel. P. Urban, Praha 2015.

vůle může bezpodmínečně přitakat sobě samé“ (171). Zároveň autor vychází z náhledu, že první formulace kategorického imperativu „jednej jen podle té maximy, od níž můžeš zároveň chtít, aby se stala obecným zákonem“ je formulace základní a že další tři jsou odvozené. Jakkoli je tato Sikorova interpretace průrazná a konsistentní, kloním se osobně k názoru, že v druhé formulaci kategorického imperativu „jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek“ je třeba spatřovat nový prvek v Kantově charakteristice člověka jako „účelu o sobě“, který je předmětem úcty a respektu a který překračuje čistou zobecnitelnost maxim.

Stále mi však nedá spát otázka, jak spolu souvisí mravnost, sebevztah vůle a nutnost požadovat universalitu maxim. Proč je ono „moci chtít jako obecný zákon“ (176) mravně dobré? Přikláním se v tomto bodě k výkladu D. Henricha,³ který Sikora samozřejmě rovněž tematizuje (198 n.) a podle něhož mravní hodnota nemůže být definována pouze na základě rozumové formy vůle, ale musí být definována i prostřednictvím obsahu jednání. Bez výraznější tematizace druhého jako „účelu o sobě“ se mi zdá osvětlení toho, jak nárok mravního zákona *vyvstává*, nedostačující. Tato problematika se pak rovněž týká toho, jak je rozpoznávána mravní kvalita maxim (srv. 182 n.). Je však potřeba zdůraznit, že mnou zmíněné otázky ohledně určitých tezí knihy neubírají nic na síle

Sikorovy interpretace, spíše nabízejí alternativní pohled.

Ve třetí části *Návrat k metafyzice* Sikora zdařile osvětluje Kantův návrat k metafyzickým tématům, která však nyní traktuje z jiné, totiž praktické (a nikoli spekulativní) perspektivy. Metafyzika se však, jak práce správně vyzdvihuje, otevírá „pouze takovému Já, které je vztaženo k nepodmíněnému nároku dobra, nároku-jícímu si praktickou odezvu“ (222). Jednající tak poznává svobodu nikoli jako abstraktní princip, nýbrž poznává ji „v sobě“ právě jako *jednající* aktér (228).

Ve finálních pasážích týkajících se metafyzických postulátů nesmrtnosti duše a Boží existence je poukázáno na klíčový pojem blaženosti, která se ukazuje jako nutný doplněk ctnosti v pojmu nejvyššího dobra. Lze jen souhlasit s autorovým náhledem, že zahrnutí blaženosti do cílů dobré vůle je „*soudem* kladeným nestranným rozumem“ (248) a že toto doplnění požaduje ustrojení lidské bytosti jako bytosti konečné a potřebné. Rigidní moralismus nepřehlížející k charakteru lidské existence by byl vskutku iracionální a spolu s ním i samotný mravní zákon. Postuláty nesmrtnosti duše a existence Boha vyplývají z dialektiky v pojmu nejvyššího dobra, a vyjadřují tak „kritéria rozumnosti, a tedy smysluplnosti mravní existence“ (281). Autor zde oprávněně poukazuje na to, že „tradiční theo-nomie jako základ etické závaznosti je nahrazena auto-nomí svobodné vůle, která však, má-li zůstat rozumnou vůlí, je vedena k vykročení

³ Srv. D. Henrich, *Etika autonomie*, in: J. Chotaš – J. Karásek (vyd.), *Kantův kategorický imperativ*, Praha 2005, str. 43–70.

z vlastního ‚auto‘ k otevřenosti vůči tomu, čím sama není“ (281 n.).

Metafyzické postuláty pak Kant nazývá „rozumovou vírou“ v praktickém ohledu, ve které se – jak autor na několika místech zdůrazňuje – subjektivní „jistota“ rozumové víry odvíjí od praktické angažovanosti Já. Škoda, že zde autor nevytěžil kromě druhé *Kritiky* také spis *Náboženství v hranicích pouhého rozumu* a rovněž *Kritiku soudnosti*, v níž Kant, jak známo, představuje svůj „morální důkaz Boží existence“ (§ 87) s jeho následným omezením platnosti (§ 88). Toto spojení se zde nabízí.

Sikorovu knihu hodnotím velmi kladně. Jde o nesmírně silný, přemýšlivý a originální text. Ač se jedná o upravenou disertaci, kniha je v pravém slova smyslu „vzrálá“ – autor se osvědčuje nejen ve vypracování konkrétních témat, ale zároveň dokáže pohlédnout na svůj text z odstupu, reflektovat svá tvrzení, a vsadit je tak do širší perspektivy. Jedná se o konsistentní a hutnou publikaci, která klade důraz na syntetizující a konstruktivní interpretaci. Vysoko ocenit je nutno také interpretační přístup, uplatňovaný v rámci výkladu mravního zákona jako „fakta rozumu“, který však lze zevšeobecnit jako univerzální hermeneutické pravidlo. Tento přístup spočívá v náhledu, že „dílčí pojmy“ určité teorie „je nutné vykládat z kontextu této teorie a se snahou spatřit onen důvod, z něhož byl daný pojem zaveden“ (163). Přitom nejde primárně o to, zda je nějaký pojem použit v několika různých významech, nýbrž

o to, „proč je tato teze zavedena, co se jí snaží autor sdělit a jaké důsledky to má pro problematiku, v jejímž rámci je tematizována“ (163). Budiž toto doporučení vepsáno všem studentům filosofie do pomyslného manuálu, jak číst a interpretovat filosofické texty.

Na některých místech by si však čtenář přál, aby mu bylo poskytnuto více odkazů na zdroje – poučený čtenář sice často ví, jaké práce jsou diskutovány, nepoučený by však potřeboval více podpory. I odkaz na sekundární literaturu by zvědavému čtenáři napomohl, jako např. na str. 89 nebo na str. 97. Je také škoda, že autor více nerozvedl problematiku spojení empirického a inteligibilního charakteru v souvislosti s pozdějším spisem *Náboženství v hranicích pouhého rozumu*, kde je tato otázka rozpracována z perspektivy morálního zla (srv. str. 86 a 88, poznámka 176). Určitý nedostatek lze také vidět v tom, že motiv morálního citu „úcty k zákonu“ nebyl spojen s důležitou XXII. kapitolou v *Nauce o ctnostech z Metafyziky mravů*, v níž Kant řadí morální cit (stejně jako svědomí, lásku k bližnímu a úctu k sobě) mezi *natürliche Gemütsanlagen* (přirozené vlohy mysli).⁴ Tyto přirozené vlohy mysli chápe Kant jako vnímavost mysli pro pojmy povinnosti, což představuje subjektivní mravní ustrojení člověka. Samotné toto ustrojení však nemůže být předmětem mravní povinnosti.

V celé knize nalezneme náznaky toho, že je od autora možno v budoucnu čekat další zásadní příspěvky do fi-

⁴ I. Kant, *Metaphysik der Sitten. Tugendlehre*, in: *týž, Werke in zehn Bänden*, VII, vyd. W. Weischedel, Darmstadt 1983, A 35 nn.

losofické diskuse a že se již zamýšlí nad rozpracováním různých motivů, které zatím pouze nastínil (např. motiv „autonomie a druhého“, „sokratovský motiv“). Nezbývá než se upřímně těšit, neboť v knize zaznívá autentický filosofický hlas, kterému filosofie není

„dějinami filosofie“, nýbrž který dokáže (jak říká Kant v *Prolegomenach*) „čerpat přímo ze zdrojů rozumu“, a tudíž myslet, spolu s Kantem, nad věcí samou.

Jakub Sirovátka